BABANIN GÖLGESİ, ÇOCUĞUN SESİ: SEVGİ İÇİNDE ÖZGÜRLÜK

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Babalık, insanın kendi çocukluğundan taşıdığı yaralarla, korkularla ve sevgi biçimleriyle yeniden karşılaştığı bir ilişkidir. Baba, evladını korumaya çalışırken geçmişinin eksiklerini onun geleceği üzerinden tamamlamak isteyebilir. Böylece şefkat, fark edilmeden denetime; fedakârlık, minnet borcuna; rehberlik, hayatı başkası adına belirleme arzusuna dönüşebilir. Metin, bu dönüşümü beş bölüm boyunca aile içindeki gündelik ilişkiler üzerinden sorgular. İlk bölüm, kuşaklardan devralınan otoriteyi, erkeklik beklentilerini ve geçim sorumluluğunun duygusal yakınlık üzerindeki etkilerini inceler. İkinci bölüm, korumanın sınırlarını tartışarak babanın kaygısıyla çocuğun karşılaştığı gerçek tehlikelerin ayrılması gerektiğini vurgular. Yaşa uygun sorumluluk, mahremiyet ve hata yapabilme alanı, özgürlüğün gelişmesinde belirleyicidir. Üçüncü bölümde başarı beklentileri, meslek tercihleri, toplumsal itibar ve gerçekleşmemiş ebeveyn hayalleri ele alınır. Çocuğun, babasının yarım kalmış hayatını tamamlamakla yükümlü tutulamayacağı savunulur. Dördüncü bölüm, çocuğun itirazının, duygularının ve susma hakkının tanınmasına odaklanır; dinlemenin, babanın kendi kararlarını sorgulayabilmesini ve gerektiğinde özür dileyebilmesini de içerdiğini gösterir. Beşinci bölüm, yetişkinleşen evlatla ilişkinin dönüşümünü, ekonomik desteğin sınırlarını, yaşlanan babanın ihtiyaçlarını ve yakınlığın gönüllü niteliğini tartışır. Babanın kendi hayatını sürdürebilmesi, çocuğun bağımsızlığını terk edilme olarak yaşamamasına alan açar. Çalışma, ebeveyn sorumluluğunu ortadan kaldırmadan özgürlüğü; aile bağlarını küçümsemeden bireyselliği düşünür. Ekonomik koşulların, cinsiyete göre farklılaşan beklentilerin ve geçmiş kırgınlıkların ilişkiye etkisini görünür kılar. Sevginin değeri, çocuğun babasına benzemesiyle ölçülemez. Asıl sınav, farklılaşma karşısında bağın korunabilmesidir. Çocuk kendi sesini bulurken baba da vazgeçilmez olma arzusuyla yüzleşir. Babalığın olgunluğu, evladının hayatındaki bütün yolları belirlemekten uzaklaşıp onun kararlarıyla, sınırlarıyla ve sorumluluklarıyla var olabilmesine eşlik etmekte belirir. Böylece aynı ailede, birbirini silmeden yaşayabilen iki ayrı hayat mümkünleşir. Sevgi, bu karşılıklı tanışma sürdükçe, sahiplenmenin ağırlığından kurtularak güvene dönüşür.

1. BABANIN İÇİNDEKİ ÇOCUK: MİRAS ALINAN SEVGİ, DEVREDİLEN KORKU

Bir erkek, çocuğunu ilk kez kucağına aldığında yalnızca yeni bir hayatla karşılaşmaz; kendi çocukluğu da o odaya girer. Babasının sesi, annesinin yorgunluğu, evde konuşulmasına izin verilmeyen meseleler, sofrada yutulan cümleler, bir türlü gelmeyen takdir, ansızın patlayan öfke… Hepsi görünmez bir kalabalık oluşturur. Kucağındaki çocuk henüz hiçbir şey istememiştir; fakat baba, geçmişinden taşıdığı cevapları hazırlamaya başlamıştır bile. "Benim yaşadıklarımı yaşamayacak." Şefkatli bir söz olabilir bu. Yine de içine dikkatle bakmak gerekir: Çocuğun yaşayacağı hayatı, babanın yaşadığı hayatın tersine çevrilmiş kopyası olarak tasarlamak da onun kendine özgü varlığını gölgeleyebilir.

Babalığın ilk güçlüğü burada belirir: İnsan, devraldığı hayatın içinden başka bir hayatın bağımsızlığına yer açacaktır. Kendi korkularıyla koruyacak, kendi diliyle konuşacak, kendi sınırlı tecrübesiyle yol gösterecektir. Üstelik bunu yaparken çoğu zaman kendisini ölçü kabul edecektir. Çocukken susmaya zorlanan bir baba, evladının konuşkanlığını sevebilir; ancak o konuşkanlık kendi kararlarına itiraza dönüştüğünde aynı rahatlığı

sürdürebilir mi? Özgürlük düşüncesi, evin içinde babanın sözünü kesen küçük bir ses olduğunda gerçek sınavına girer. İlkelerimiz, bize dokunmadıkları sürece ne kadar da terbiyelidir.

Her baba, kendi babasından kalan mirasla aynı biçimde ilişki kurmaz. Kimi onun yolunu sürdürmeyi sadakat sayar. Kimi hayatını ona benzememek üzerine kurar. İkinci tutum, ilk bakışta daha özgür görünse de geçmişe başka bir bağla tutunabilir. Bütün kararlarını babasının yaptıklarının tersini yaparak alan kişi, hâlâ yönünü onun üzerinden belirlemektedir. Sertliğe karşı sınırsız izin, yokluğa karşı boğucu yakınlık, yoksunluğa karşı ölçüsüz tüketim geliştirilebilir. Böylece geçmişin yarası, bugünün davranışlarını tersinden yönetir. Çocuğun ihtiyacı ise bu hesaplaşmanın arasında kolayca kaybolur; çünkü onun karşısında kendi hikâyesine dalmış bir yetişkin vardır.

Bir babanın "Biz böyle büyüdük" demesi bazen dayanıklılığın hatırasını, bazen sorgulamayı durduran bir hükmü taşır. Evet, insan zor koşullarda büyüyebilir; çalışmayı, paylaşmayı, beklemeyi, elindekinin kıymetini bilmeyi öğrenebilir. Geçmişin bütün terbiyesini hoyratlık diye çöpe atmak, kuşakların biriktirdiği emek ahlâkını da harcamaktır. Fakat hayatta kalmış olmak, maruz kalınan her muamelenin doğru olduğunu kanıtlamaz. Bir insanın incinerek güç kazanması, onu inciten davranışı haklı çıkarmaz. Gelenek, üzerinde düşünülerek taşındığında yaşar. Sorgulanması yasaklanan gelenek ise evin içinde dolaşan, herkesin çekindiği fakat kimsenin yüzüne bakmadığı eski bir otoriteye dönüşür.

Çocukluğunda sevgiyi başarı karşılığında almış bir erkek, baba olduğunda aynı hesabı fark etmeden sürdürebilir. İyi not geldiğinde yüzü aydınlanır; başarısızlıkta konuşması kısalır. Çocuk, söylenenlerden önce bu yüz değişimlerini okumayı öğrenir. Zamanla kendi değerini, babasının memnuniyetine bağlayabilir. Burada kötü niyet aramak meseleyi fazla kolaylaştırır. Baba gerçekten çocuğunun iyiliğini istiyor olabilir. Ancak iyi niyet, davranışın çocukta bıraktığı anlamı kendiliğinden düzeltmez. Sevginin varlığı kadar, nasıl yaşandığı da önemlidir. İçeride büyük bir sevgi bulunurken dışarıya sürekli sınav kâğıdı uzatılabilir.

Babalık mirasının ağır parçalarından biri de erkekliğe ilişkin beklentilerdir. Ağlamayan, korkmayan, yorulduğunu söylemeyen, her meseleyi çözen erkek imgesi, babayı kendi insanlığından utandırabilir. Çocuk güçlü bir baba görsün diye kaygılar saklanır; fakat bazen saklanan kaygı, öfke olarak geri döner. "Bilmiyorum" demek otorite kaybı, "Üzüldüm" demek zayıflık, "Sana ihtiyacım var" demek düşkünlük sayılır. Böyle bir dilde şefkatin hareket alanı daralır. Baba çocuğuna sarılmak ister, başını okşayıp geçer; onu özlediğini söylemek ister, derslerini sorar. Duygu vardır, fakat kendisine uygun bir kapı bulamamaktadır.

Bununla birlikte babanın suskunluğunu yalnızca karakteriyle açıklamak haksızlık olur. Sabah karanlığında işe giden, geçim hesabıyla uyuyan, işsiz kalmaktan korkan bir insanın duygusal gücü sınırsız değildir. Kimi evlerde babalık, neredeyse bütünüyle ihtiyaçları karşılamakla tanımlanır. Kira ödenmiş, mutfak dolmuş, okul masrafı bulunmuşsa görevin tamamlandığı düşünülür. Oysa çocuğun dünyasında babanın varlığı, getirdikleriyle birlikte ayırdığı zamanı da içerir. Buradaki çatışma acıdır: Baba, çocuğuna gelecek hazırlamak için çalışırken onun bugünkü hayatından uzaklaşabilir. Bunu eleştirmek, emeğini küçümsemeyi gerektirmez; emeğin aile içindeki bütün yakınlığın yerine geçemeyeceğini görmeyi gerektirir.

Bazen çocuğun duyduğu "Şimdi sırası değil" cümlesinin arkasında ekonomik yorgunluk vardır; bazen de yıllardır ertelenmiş bir karşılaşma. Baba kendisini fedakârlığı üzerinden anlatırken çocuk onu ulaşılmazlığı üzerinden hatırlayabilir. Aynı evde iki ayrı hakikat birikir. Birinin hafızasında ödenen faturalar, diğerinin hafızasında gidilmeyen bir gösteri, dinlenmeyen bir hikâye kalır. Bunlardan birini seçip ötekini hükümsüz ilan etmek ilişkiyi yoksullaştırır. Asıl gerilim, iki yaşantının birbirine tercüme edilememesidir. Baba "Sizin için çalıştım" der; çocuk "Seni yanımda istedim" diye düşünür. İkisi de kendi yerinden konuşmaktadır.

"Ben görmedim, çocuğum görsün" arzusu, babalığın en cömert kaynaklarından biridir. Kitap alınır, yol açılır, dil öğrenilsin, dünyayı tanısın, kimseye boyun eğmesin istenir. Buraya kadar sevgi, çocuğun imkânlarını

genişletmektedir. Fakat bu cümlenin görünmez bir devamı oluşabilir: "Bunca şeyi sağladığıma göre beklediğim insan olmalı." İşte o anda armağanın içine sözleşme yerleşir. Çocuk, kendisine sunulan fırsatların karşılığını babasının hayalini gerçekleştirerek ödemeye çağrılır. Henüz seçmediği bir hayatın borçlusu hâline gelir. Babanın mahrumiyetleri, çocuğun geleceğinde alacak kalemlerine dönüşür.

Her çocuk babasının geçmişini onarmakla görevli doğmuş gibi davranıldığında, sevgiye taşıyamayacağı bir iş yüklenir. Çocuğun neşesi babanın bütün mutsuzluklarını gidermeye, başarısı bütün yenilgilerini telafi etmeye, bağlılığı bütün yalnızlığını kapatmaya yetmez. Çocuk bazen yalnız kalmak, ilgisiz bir şeyle oyalanmak, babasının önemsemediği bir uğraşa bağlanmak ister. Bu küçük ayrılıklar bile babada büyük bir reddedilme duygusu uyandırabilir. Çünkü karşısındaki davranışa, geçmişte yaşadığı değersizlik de eklenmiştir. Baba bugünkü çocuğuyla konuşurken, bir zamanlar kendisine yüz çevirmiş insanlara cevap veriyor olabilir.

Burada dikkat edilmesi gereken, her sert davranışı geçmişteki bir yaraya bağlayıp sorumluluğu buharlaştırmamaktır. Geçmiş, davranışın anlaşılmasına yardım edebilir; yetişkinin hesabını çocuğa devretmesine gerekçe olamaz. "Ben de böyle yetiştirildim" cümlesi bir başlangıç açıklamasıdır; sonsuz bir mazeret değildir. Baba, öfkesinin tarihini seçmemiş olabilir, fakat onunla kurduğu ilişki üzerinde düşünme sorumluluğunu taşır. Çocuğun babasını anlaması değerlidir; onu sürekli yatıştırmak, kırılmasın diye kendini saklamak zorunda kalması ise ağır bir yüktür. Aile içinde yetişkinin duygularını yönetme görevi sessizce çocuğun omuzlarına bırakılabilir.

Babanın kendi içindeki çocuğu tanıması, bu yüzden geçmişe dönük duygusal bir gezintiden daha fazlasıdır. Hangi davranışın kendisini neden öfkelendirdiğini, hangi başarısızlıktan neden utandığını, hangi itirazı neden saygısızlık olarak duyduğunu sorgulamasıdır. Çocuğu korktuğunda ona kızan baba, kendi korkularına hiç yer verilmemiş olduğunu fark edebilir. Çocuğunun ağlamasına tahammül edemeyen baba, yıllardır tuttuğu gözyaşlarının ağırlığını hissedebilir. Bu fark edişler her şeyi bir anda çözmez. Yine de çocuğun davranışıyla babanın geçmişi arasına düşünme mesafesi koyar. O mesafe, otomatik tepkinin yavaşladığı ve başka bir cevabın mümkün olduğu yerdir.

Böyle bir yüzleşmenin güçlüğü, insanın sevdiği kişilere ilişkin hatıralarını da sarsabilmesidir. Kendi babasını seven biri, ondan gördüğü haksızlığı adlandırırken suçluluk duyabilir. Sanki incindiğini kabul etmek, bütün sevgiyi inkâr etmekmiş gibi. Oysa bir babanın emeğiyle sertliği, cömertliğiyle suskunluğu aynı hayatın içinde bulunabilir. Hatıraların dürüstlüğü, insanları kusursuzlaştırmayı gerektirmez. Kendi babasını bütün çelişkileriyle görebilen erkek, kendisinin de çocuğunun gözünde çelişkili bir insan olabileceğini daha kolay kabul edebilir. Böylece babalık, dokunulmaz bir makam olmaktan çıkar; ilişki içinde sürekli sınanan bir sorumluluk kazanır.

Çocuk, babasının bütün yaralarını iyileştiremez; baba da çocuğunu bütün incinmelerden koruyamaz. Bu sınırlılığı kabul etmek, sevgiyi küçültmez; ona daha dürüst bir zemin verir. Babanın geçmişi ailede konuşulabilir, fakat çocuğun geleceğini peşinen belirlememelidir. Çocuk o geçmişi öğrenirken kendi hikâyesini kurabilecek alanı da bulmalıdır. Belki babalığın en sessiz olgunluğu burada başlar: Kendi çocukluğunun eksiklerini görürken karşısındaki çocuğun başka ihtiyaçları, başka sevinçleri ve henüz bilinmeyen bir yolu olduğunu kabul etmekte. Aynı evde geçmişe yer vardır; gelecek için de yer bırakmak gerekir.

Filozof Kirpi: "Çocuk, babasının yarım kalmış cümlesini tamamlamak için doğmaz; kendi sözünü söylemek için büyür."

2. "SENİN İYİLİĞİN İÇİN": KORUMANIN DENETİME DÖNÜŞTÜĞÜ EŞİK

"Senin iyiliğin için." Bir çocuğun hayatında bu cümle kadar sık kullanılan, içinde birbirinden farklı niyetler barındıran az söz vardır. Bazen yaklaşan bir tehlikeyi görmüş babanın telaşıdır; bazen kendi kararına itiraz edilmesini istemeyen yetişkinin son savunması. Çocuğun elini trafikte tutarken de aynı söz söylenebilir, seçmek istediği mesleği küçümserken de. Cümle değişmez; fakat ilişkinin ahlâkî niteliği değişir. Bu yüzden babalığın koruyucu yönünü tartışırken yalnızca sevginin varlığına bakmak yetmez. Sevginin hangi davranışlara gerekçe yapıldığına, çocuğa ne kadar söz bırakıldığına ve yasakların hangi ihtiyaçtan doğduğuna da bakmak gerekir.

Babanın koruma sorumluluğu gerçektir. Küçük bir çocuğun bütün riskleri değerlendirmesi, kendisini her koşulda savunması, karşılaştığı insanların niyetlerini anlaması beklenemez. Çocuğu özgür bırakmak adına yetişkin sorumluluğundan çekilmek, özgürlüğün yükünü henüz taşıyamayacak omuzlara bırakabilir. Ne var ki korumanın gerekliliği, onun sınırsızlığını haklı çıkarmaz. Çocuk büyüdükçe babanın müdahalesinin biçimi de değişmelidir. Beş yaşındaki çocuğun elini tutan davranış, on yedi yaşındaki gencin bütün ilişkilerini yönetmeye dönüştüğünde aynı anlamı taşımaz. Beden büyürken aile içindeki söz hakkının yerinde sayması, ilişkinin içinde giderek derinleşen bir çatlak açar.

Burada zor soru şudur: Baba çocuğunu hangi tehlikeden korumaktadır? Somut bir zarar ihtimalinden mi, yoksa kendi içinde yükselen kaygıdan mı? İkisi çoğu zaman birbirine karışır. Geç kalınan bir akşam, cevap verilmeyen telefon, tanınmayan arkadaş, alışılmadık bir kıyafet… Bunların her biri yetişkinin zihninde felaket senaryolarını harekete geçirebilir. Kaygının şiddeti, tehlikenin büyüklüğüne ilişkin güvenilir bir ölçü değildir. Fakat korkan insan, kendi duygusunu dış dünyanın kesin bilgisi gibi yaşayabilir. "İçime kötü bir his doğdu" cümlesi, evin içinde bazen bütün gerekçeleri susturan görünmez bir mahkeme kurar.

Çocuğun hayatındaki her belirsizliği ortadan kaldırmak mümkün değildir. Buna rağmen baba, yeterince denetlerse hiçbir kötü şey olmayacağına inanabilir. Kiminle görüşüldüğü, hangi sokaktan geçildiği, ne okunduğu, ne düşünüldüğü bilinirse güvenliğin tamamlanacağını varsayar. Oysa her yeni bilgi başka bir bilinmeyeni görünür kılar. Denetim bu yüzden kolayca doyumsuzlaşır. Önce haber vermek yeterliyken sonra sürekli konum paylaşmak gerekir; ardından mesajların içeriği, arkadaşların aileleri, konuşmaların ayrıntıları istenir. Çocuğun hayatı genişledikçe güven alanı genişleyeceğine gözetim ağı büyür. Baba huzur aradıkça çocuk nefes alacak yer kaybedebilir.

Dijital araçlar bu gerilime yeni imkânlar ekler. Konum uygulamaları, hesap şifreleri, çevrim içi hareketlerin izlenmesi kimi koşullarda güvenlik amacıyla kullanılabilir. Ancak bir aracın koruma amacı taşıması, her kullanımını ölçülü kılmaz. Çocuğun yaşı, karşılaşılan somut risk, uygulamanın açıklığı ve süresi önemlidir. Çocuğa haber vermeden hayatını izlemekle, belirli bir yolculuk boyunca karşılıklı anlaşmayla konum paylaşmak aynı ilişkiyi kurmaz. Birinde çocuk hakkında bilgi toplanır; diğerinde güvenliğe ilişkin sorumluluk paylaşılır. Teknoloji babanın kaygısını kolaylaştırabilir, fakat güvenin yerini kendi başına dolduramaz.

Mahremiyet meselesi tam burada belirir. Bir çocuğun kendisine ait düşünceleri, konuşmaları ve yalnız kalabildiği alanları olması, babasına karşı kurulmuş bir cephe değildir. Günlüğündeki her satırın, arkadaşına anlattığı her meselenin, yüzündeki her dalgınlığın aileye açıklanması gerekmez. Mahremiyet, insanın kendi deneyimini henüz başkalarının hükmüne sunmadan taşıyabildiği alandır. Elbette ciddi bir zarar ihtimali karşısında yetişkinin müdahalesi gerekebilir. Fakat sırf merak, kuşku veya otorite talebiyle yapılan müdahaleyi aynı gerekçeyle savunmak güçtür. Çocuğun kapısını çalmayı öğrenmek, bazen özgürlük üzerine uzun konuşmalardan daha öğreticidir.

Evin içinde sınırlar olacaktır. Uyku, sağlık, eğitim, ortak yaşamın sorumlulukları ve başkalarının hakları üzerine kurallar konulacaktır. Asıl mesele, bu kuralların nasıl kurulduğudur. Gerekçesi açıklanabilen, koşullara göre

gözden geçirilebilen bir sınır, çocuğun muhakemesine seslenir. "Ben öyle istiyorum" cümlesi ise kararın doğruluğunu babanın konumundan çıkarmaya çalışır. Her durumda uzun müzakereler yapılamaz; acil bir tehlikede önce müdahale edilir. Fakat aciliyet geçtikten sonra açıklama yapmak mümkündür. Sürekli olağanüstü hâl içinde yaşayan bir ailede çocuk, kuralların anlamını öğrenmek yerine babanın ruh hâlini okumakta ustalaşır.

Böyle bir evde itaat, zamanla ahlâkın başlıca ölçüsü hâline gelebilir. Sorgulamayan çocuk terbiyeli, gerekçe isteyen çocuk sorunlu sayılır. Oysa bir davranışı yalnızca cezadan korktuğu için yapmayan çocukla, o davranışın başkasına vereceği zararı anlayarak vazgeçen çocuk aynı yerde durmaz. Babanın her an hazır bulunan hükmü, çocuğun kendi değerlendirmesinin gelişeceği alanı daraltabilir. Üstelik denetimin gücü çoğu zaman denetleyenin varlığına bağlıdır. Baba odadan çıktığında kuralın da etkisi kayboluyorsa, orada ortaklaşa anlaşılmış bir sorumluluğun ne kadar oluştuğunu sormak gerekir.

Denetim her zaman yüksek sesle işlemez. Bazen sevginin sıcaklığı azaltılır. Çocuk beklenen tercihi yaptığında yakınlık görür; farklı davrandığında soğuklukla karşılaşır. Baba açıkça yasak koymaz, fakat yüzü düşer, konuşmayı keser, ilgisini geri çeker. Çocuk böylece tercihinin bedelini ilişkinin içinde öder. Bir süre sonra ne istediğini düşünmeden önce babasını üzmemek için ne yapması gerektiğini hesaplamaya başlayabilir. Elbette baba da kırılabilir, hayal kırıklığı yaşayabilir. Sorun, bu duyguların çocuğun kararlarını yöneten sürekli bir yaptırım hâline gelmesidir. Sevgi, erişimi uygun davranışa bağlanan bir ödül gibi dağıtıldığında güven zedelenir.

"Beni üzme" sözü bu bakımdan dikkatle duyulmalıdır. Bir yakınlık çağrısı olabileceği gibi çocuğun farklılaşmasını durduran ağır bir yük de olabilir. Baba, kendi huzurunun koşulunu çocuğun bütün tercihlerine yerleştirirse, çocuk bağımsızlaşmayı bir tür vicdansızlık olarak yaşayabilir. Arkadaşlarıyla çıkmak, başka bir şehirde okumak, ailede benimsenmeyen bir uğraşa yönelmek suçluluk doğurur. Burada baskının görünürlüğü azdır; aile dışarıdan son derece sevgi dolu görünebilir. Fakat çocuk her adımını babasının duygusal dengesine göre ayarlıyorsa, kendi hayatını yaşamanın maliyeti giderek yükselir.

Korumanın başka bir aşırılığı da çocuğun önündeki her güçlüğü önceden kaldırmaktır. Ödevde zorlandığında yetişkin tamamlar, arkadaşıyla anlaşmazlık yaşadığında yetişkin konuşur, küçük bir başarısızlıkta yetişkin hemen sorumluyu bulur. Yardımın gerekliliği durumdan duruma değişir; ancak sürekli devreye giren baba, fark etmeden çocuğun deneme alanını daraltabilir. Çocuğun başarabildiğini görmesi kadar, başaramadığında ne yapacağını öğrenmesi de önemlidir. Yaşına uygun bir güçlükle uğraşmak, yardım istemek, yeniden denemek ve bazen vazgeçmek hayatın parçalarıdır. Her düşüşü engellemeye çalışmak, ayağa kalkmayı öğrenmeye fırsat bırakmayabilir.

Buradan çocuğu tehlikeye bırakma sonucuna varılamaz. Her hata öğretici değildir; bazı zararlar ağır ve geri döndürülemez olabilir. Küçük bir harçlığın erken bitmesiyle ciddi bir sömürü riskini aynı "deneyim" başlığına koyamayız. Babanın muhakemesi tam da bu ayrımlarda önem kazanır. Müdahalenin ölçüsü, yalnızca kendi rahatsızlığıyla belirlenmemelidir. Riskin niteliği, çocuğun değerlendirme kapasitesi ve gerektiğinde yardım alabileceği koşullar birlikte düşünülmelidir. Özgürlük, gelişim boyunca adım adım taşınan bir sorumluluk içerir; bu adımların bütün çocuklarda aynı hızla atılması da beklenemez.

Babanın kendi kendisine sorması gereken güç sorulardan biri şudur: Çocuğum benden farklı bir karar verdiğinde, bundan gerçekten zarar mı görecek, yoksa ben mi huzursuz olacağım? Bazen iki durum birlikte bulunabilir. Yine de aralarındaki ayrımı aramak, kaygının kendisini mutlak otorite ilan etmesini engeller. Babanın yanılabileceğini kabul etmesi, çocuğu her konuda haklı çıkarmaz. Kararların yeniden düşünülmesine alan açar. Çocuk da böylece gücün her zaman haklılık anlamına gelmediğini, bir ilişkinin itiraz yüzünden dağılmak zorunda olmadığını yaşayarak görebilir.

Sevgi içinde özgürlüğün güçlüğü, babanın hem var olmasını hem gerektiğinde geri çekilmesini gerektirmesidir. Çocuğun yardım çağrısını duyacak kadar yakın, kendi sesini bastırmayacak kadar mesafeli olmak kolay değildir. Bu mesafe her gün yeniden ayarlanır; bir kez bulunup sonsuza kadar korunacak hazır bir ölçü yoktur. Fakat ilişkinin yönü görülebilir: Çocuk büyüdükçe kendi hayatı üzerinde daha çok söz sahibi oluyor mu? Babanın koruması, onun dünyayla ilişki kurma gücünü artırıyor mu? Yoksa dünya, yalnızca babanın izniyle girilebilen tehlikeli bir yer olarak mı kalıyor?

Filozof Kirpi: "Çocuğun yolundaki her taşı kaldıran baba, bir gün kendi gölgesinin yolu kapattığını fark etmeyebilir."

3. BÖLÜM — BABANIN HAYALİ, ÇOCUĞUN HAYATI: BEKLENTİLERİN AĞIRLIĞI

Bazı çocukların geleceği, kendileri konuşmaya başlamadan önce aile içinde anlatılmaya başlanır. Doktor olacaktır, mühendis olacaktır, babasının işini büyütecek, yarım kalmış eğitimini tamamlayacak, soyadını daha yükseğe taşıyacaktır. Henüz oyuncaklarını seçerken zorlanan bir insanın önüne yetişkinlerin hayat planı konulur. Bu plan çoğu zaman sevgiyle hazırlanır; içinde emek, umut, hatta yıllarca biriktirilmiş fedakârlık bulunur. Fakat sevginin içinden doğması, beklentiyi kendiliğinden adil kılmaz. Çocuk büyüdükçe kendi eğilimleri belirginleşir. Asıl karşılaşma o zaman başlar: Babanın yıllardır zihninde büyüttüğü çocukla karşısında büyüyen çocuk birbirine ne kadar benzemektedir?

Bir babanın çocuğu için iyi bir gelecek istemesinde şaşılacak bir şey yoktur. Güvenli bir iş, geçim sıkıntısından uzak bir hayat, saygınlık, kendini savunabilecek bilgi ve beceri… Bunlar çoğu ailede yaşanmış yoksunlukların içinden süzülmüş dileklerdir. Hayatın sertliğini tanıyan baba, çocuğunun aynı kapılarda beklemesini istemez. Ancak kendi tecrübesinden çıkardığı sonuçları bütün zamanlar için geçerli bir hayat haritasına dönüştürdüğünde sorun başlar. Tecrübe değerlidir; yine de başka bir insanın yeteneklerini, arzusunu ve karşılaşacağı koşulları eksiksiz biçimde öngöremez. Babanın bildiği dünya ile çocuğun kuracağı dünya arasında daima bir açıklık vardır.

Bu açıklık, meslek seçiminde elle tutulur hâle gelir. Çocuk müzikle uğraşmak ister, baba güvenli bir meslek arar. Çocuk zanaata yönelir, baba üniversite diplomasını zorunlu görür. Çocuk araştırmayı sever, aile hemen gelir getirecek bir iş bekler. Burada kolay kahramanlıklar işe yaramaz. "Hayallerinin peşinden git" demek, geçim meselesini ortadan kaldırmaz. "Önce garanti bir iş bul" demek de insanın ömrünü sevmediği bir uğraşa vermesinin bedelini açıklamaz. Gerilim, yetenekle ekonomik gerçekliğin, anlam arayışıyla güvenlik ihtiyacının birlikte düşünülmesini gerektirir. Çocuğun geleceği, hazır sloganlara sığmayacak kadar somuttur.

Üstelik bütün aileler aynı seçeneklere sahip değildir. Maddi güvencesi bulunan bir çocuk için bölüm değiştirmek, bir yıl ara vermek veya farklı bir uğraşı denemek mümkün olabilir. Geçim baskısı altındaki bir ailede aynı karar, bütün evin hesabını etkileyebilir. Bu nedenle babanın kaygısını yalnızca tutuculuk diye okumak eksik kalır. Bazen konuşan, yıllardır kapıya dayanan yoksulluktur. Fakat ekonomik zorunlulukla toplumsal gösterişi birbirinden ayırmak gerekir. "Bu meslekle nasıl geçineceksin?" sorusuyla "Akrabalara ne diyeceğim?" sorusu aynı yerden doğmaz. İlki birlikte hesap yapmaya açılabilir; ikincisi çocuğun hayatını başkalarının bakışına teslim eder.

Babanın itibarı çocuğun başarısına bağlandığında, evin içinde görünmez bir temsil görevi oluşur. Çocuk artık yalnızca öğrenmez; aileyi temsil eder. Kazandığı okul, aldığı derece, konuştuğu yabancı dil, oturduğu makam babanın toplumsal değerine eklenir. Sohbetlerde çocuğun yaptığı işler sıralanır; ne hissettiğine daha az yer ayrılır. Başarıyla gurur duymak elbette anlaşılırdır. Fakat gururun beslendiği yer daraldığında çocuk, kendisinin hangi yanlarıyla sevildiğinden kuşkulanabilir. Başarısız olduğunda, yön değiştirdiğinde veya gösterişli

olmayan bir hayat seçtiğinde aynı sıcaklık sürecek midir? Bu sorunun cevabı, kutlamalardan çok hayal kırıklığı anlarında görünür.

Sofradaki sıradan bir karşılaştırma bile bu yükü büyütebilir. "Arkadaşın kazanmış", "Kuzenin işe girmiş", "Senin yaşındayken ben..." Cümlelerin her biri çocuğu harekete geçirmek amacıyla söylenebilir. Fakat sürekli başka hayatlarla ölçülen insan, kendi ilerleyişini görme imkânını kaybedebilir. Kendi merakı, çalışma biçimi ve sınırları yerine yarışın sıralamasına bakmaya başlar. Üstelik karşılaştırmanın sonu yoktur; her zaman daha başarılı, daha kazançlı, daha erken ilerlemiş biri bulunur. Böyle bir terazide çocuğun bugünkü emeği sürekli eksik çıkar. Baba teşvik ettiğini düşünürken çocuk, olduğu hâliyle kabul edilmediğini duyabilir.

Beklentinin ağırlığı yalnızca yüksekliğinden kaynaklanmaz; belirsizliği de yorucudur. Çocuktan başarılı olması istenir ama ne zaman yeterince başarılı sayılacağı söylenmez. Bir hedefe ulaşıldığında yenisi belirir. İyi okulun ardından iyi iş, ardından evlilik, ev, unvan, daha yüksek gelir gelir. Hayat, sürekli bir sonraki onayın beklendiği koridora dönüşür. Baba kendi taleplerinin değiştiğini fark etmeyebilir; ona göre her aşama doğal bir ilerlemedir. Çocuk açısından ise dinlenilecek bir eşik oluşmaz. Kazanılanların sevinci yaşanmadan yeni eksiklikler sıralanır. Başarı, insana ait bir doyum olmaktan çıkıp kabulü erteleyen bir düzene bağlanır.

Bu düzenin en ağır cümlelerinden biri, "Senin için neler yaptık" sözüdür. Söylendiğinde çoğu zaman gerçek bir emeğe dayanır. Uykusuz geceler, ertelenmiş ihtiyaçlar, borçlar, vazgeçilmiş imkânlar vardır. Bunları yok saymak adil olmaz. Ancak bakımın geçmişi, çocuğun geleceği üzerinde sınırsız tasarruf hakkına dönüşemez. Çocuk, dünyaya gelmeden önce koşullarını kabul ettiği bir sözleşmenin tarafı değildir. Ebeveyn emeğini tanımakla kendi hayatının kararlarını devretmek arasında büyük bir fark bulunur. Minnet duygusu, sürekli itaate çevrildiğinde ilişkinin sıcaklığına hesap defterinin soğukluğu karışır. Sevginin hatıraları, tahsilat sırasında gösterilen belgelere benzemeye başlar.

Bazen babanın gerçekleşmemiş hayali, çocuğun yeteneği sanılır. Baba gençliğinde yazmak istemiştir; çocuğun her cümlesinde geleceğin yazarını görür. Sporcu olamamıştır; çocuğun bütün hafta sonlarını antrenmanlara ayırır. Kendi eğitimi yarım kalmıştır; çocuğun akademik başarı dışında bir yönelimini ciddiye alamaz. Çocuk gerçekten o alana ilgi duyabilir; mesele ilgisinin varlığını peşinen reddetmek değildir. Asıl soru, vazgeçme hakkının bulunup bulunmadığıdır. Bir uğraşı seçebilmek kadar bırakabilmek de seçimin gerçekliğini gösterir. Çocuk artık istemediğini söylediğinde babanın yaşadığı yıkım, o uğraşa kimin hayatının bağlandığını açığa çıkarabilir.

Beklentiler inanç, düşünce ve hayat tarzı alanında daha da hassaslaşır. Baba, çocuğuna yalnızca bilgi aktarmamış; doğru bildiklerini, kutsal saydıklarını ve dünyayı anlamlandırma biçimini de sunmuştur. Çocuğun farklılaşması bu yüzden sıradan bir fikir ayrılığı gibi yaşanmayabilir. Baba kendi hayatının, hatta sevgisinin reddedildiğini hissedebilir. Oysa çocuk bazen babasından öğrendiği sorgulama cesaretini yine babasının kabullerine yöneltmektedir. Düşünmeyi öğretmenin böyle bir bedeli vardır: Soruların nerede duracağını önceden belirleyemezsiniz. Çocuğun aklını övmek, o akıl kendi doğrularınıza itiraz ettiğinde daha güç bir anlam kazanır.

Elbette çocuğun her tercihi yalnızca kendisini etkilemez. Ortak evde yaşamanın sorumlulukları, paylaşılan kaynakların sınırları ve başkalarının hakları vardır. Bağımsızlık talebi, bütün sonuçların aile tarafından karşılanmasını kendiliğinden haklı kılmaz. Baba maddi imkânlarının sınırını söyleyebilir, kaygılarını açıklayabilir, katılmadığı bir kararı eleştirebilir. Buradaki ahlâkî eşik, desteğin kapsamıyla insanın değeri arasındaki ayrımdır. "Buna bütçemiz yetmiyor" denebilir; "Bunu seçersen benim çocuğum değilsin" sözü ise aidiyeti cezaya dönüştürür. Anlaşmazlık içinde de çocuğun ailedeki yerinin korunması, ilişkinin güvenini belirler.

Çocuğun ayrı bir insan olduğunu kabul etmek, babanın kendi hayatına da dönmesini gerektirir. Ertelenmiş arzuların, daralmış dostlukların, gerçekleşmemiş hedeflerin hepsi çocuğun omuzlarında taşınamaz. Babanın anlam dünyası yalnızca evladının başarılarıyla besleniyorsa, çocuğun her yön değişikliği onun varlığını sarsar. Bu durumun içinde yalnızlık da bulunabilir; yıllarca kendisine hiçbir alan bırakmamış bir yetişkinin yoksunluğu da. Yine de çocuk, babasının yaşayamadığı hayatın vekili olamaz. Babanın kendi hikâyesini sürdürmesi, aralarındaki sevginin beklenti altında ezilmesini hafifletebilir. İki hayatın birbirine yakın olması, tek bir hayat hâline gelmelerini gerektirmez.

Babalığın bu alandaki güç sınavı, çocuğunun seçtiği hayatı bütünüyle beğenmeden de onunla bağ kurabilmektir. Her karar onaylanmayabilir, her sonuç sevinç yaratmayabilir. Fakat baba, kendi hayal kırıklığının karşısındaki insanın varlığını kaplamasına izin vermediğinde yeni bir yakınlık mümkün olur. Çocuğunu artık tasarladığı gelecek üzerinden değil, önünde duran insan üzerinden tanımaya başlar. Belki beklediği mesleği seçmemiştir; fakat bir işi özenle yapmaktadır. Belki babasının yolundan gitmemiştir; fakat kendi sorumluluğunu taşımayı öğrenmektedir. Sevgi, burada hayalin gerçekleşmesini beklemekten çıkıp gerçek bir insanla karşılaşma cesareti kazanır.

Filozof Kirpi: "Çocuğuna bütün kapıları açıp yalnızca kendi seçtiğinden geçmesini isteyen baba, anahtarı hâlâ cebinde tutuyordur."

4. ÇOCUĞUN SESİ: İTİRAZ, MAHREMİYET VE AYRI BİR İNSAN OLMAK

Bir çocuk, sofrada babasının söylediği bir şeye itiraz eder. Cümlesi henüz tamamlanmadan odanın havası değişir. Kaşlar çatılır, bakışlar birbirine döner, bir yetişkin araya girer: "Babanla öyle konuşma." Belki gerçekten kırıcı bir üslup kullanılmıştır; belki yalnızca alışılmadık bir fikir söylenmiştir. Bu ikisini ayırmadan verilen tepki, çocuğa konuşmanın sınırını öğretir: Söylediğinin doğruluğundan önce kime söylediğine bakacaktır. Böylece evin içinde düşüncelerin içeriğinden daha güçlü bir ölçü yerleşir. Sözün değeri, konuşanın yaşına ve konumuna göre belirlenmeye başlar. Küçük olanın haklılığı, büyüğün huzurunu bozmadığı sürece kabul görür.

Çocuğun ses sahibi olması, evde çok konuşabilmesiyle ölçülemez. Gün boyunca hikâyeler anlatmasına, şarkı söylemesine, okulda yaşadıklarını aktarmasına izin verilebilir. Fakat aileyi ilgilendiren bir kararda düşüncesi sorulmuyorsa, rahatsızlığını belirttiğinde sözü kesiliyorsa, itirazı hemen nankörlük sayılıyorsa bu konuşkanlığın sınırları dardır. Asıl mesele, çocuğun söylediği şeyin ilişkinin gidişini etkileyebilmesidir. Dinlenmek, bazen yetişkinin kararını yeniden düşünmesini gerektirir. Hiçbir kararı değiştirme ihtimali bulunmayan konuşma hakkı, zamanla usulen yapılan bir dinleme törenine dönüşebilir. Çocuk konuşur; hüküm çoktan verilmiştir. Sesi duyulmuştur, fakat kendisine cevap verilmemiştir.

Burada çocuğun her isteğinin kabul edilmesi gerektiği sonucu çıkmaz. Küçük bir çocuğun uyku saatini, sağlığını veya güvenliğini ilgilendiren konularda yetişkinin sorumluluğu sürer. Bununla birlikte kararın sorumluluğunu taşımak, çocuğun deneyimini önemsizleştirmeyi gerektirmez. "Bunu istemediğini anlıyorum" demekle "Ne istersen o olsun" demek farklıdır. Çocuk bazen karar değişmese de neden öfkelendiğinin anlaşılmasına ihtiyaç duyar. Duygusunun tanınması, talebinin bütünüyle onaylanmasına bağlı olmamalıdır. Ailede söz hakkının gelişmesi, yaşla ve sorumluluk taşıma kapasitesiyle birlikte genişleyen bir süreçtir; bütün çocuklara aynı anda verilmiş sınırsız bir yetki değildir.

Çocuğun itirazının nasıl karşılandığı, saygı anlayışını da açığa çıkarır. Bazı evlerde saygı, büyüğün sözünü sorgulamamakla eş tutulur. Yetişkin küçüğün kararını, kıyafetini, arkadaşını ve düşüncesini rahatça eleştirebilir; küçük aynı serbestliğe sahip değildir. Böylece saygı karşılıklı bir ilişki olmaktan uzaklaşır, aşağıdan

yukarıya ödenen bir yükümlülüğe dönüşür. Oysa hakaretle itirazı, aşağılamayla anlaşmazlığı ayırmak mümkündür. Çocuk düşüncesini kırıcı biçimde dile getirmişse üslubu konuşulabilir. Fakat üsluptaki sorun, söylediği her şeyi geçersiz kılmak için kullanılmamalıdır. Kimi zaman yetişkin, duymak istemediği fikri konuşma biçimi üzerinden susturur.

Sessizlik bu nedenle dikkatle okunmalıdır. Her sessiz çocuk korkuyor değildir; kimi sakin, kimi düşünceli, kimi kalabalıkta konuşmayı sevmeyen bir mizaca sahiptir. Yine de sessizliği doğrudan terbiyenin kanıtı saymak yanıltıcıdır. Çocuk, söylediklerinin alaya alınacağını öğrendiği için de susabilir. Babanın yorgunluğunu artırmamak, evde tartışma çıkarmamak, başka bir aile üyesini zor durumda bırakmamak için kendi ihtiyacını geri çekebilir. Dışarıdan olgun görünen davranışın içinde ağır bir hesap bulunabilir: "Ben konuşursam birileri üzülür." Çocuğun yaşından büyük bir dikkatle evin duygusal havasını kollaması her zaman övünülecek bir durum değildir.

Özellikle duygular küçümsendiğinde çocuk, yaşadıklarını adlandırmakta yalnız kalabilir. "Bunda ağlanacak ne var?", "Sen daha ne gördün?", "Büyüyünce anlarsın." Bu cümleler yetişkinin tecrübesine yaslanır, fakat çocuğun şimdiki dünyasını daraltır. Bir arkadaşının kendisiyle konuşmaması, yetişkin için küçük görünebilir; çocuk için o günün bütün ağırlığını taşıyabilir. Acıların büyüklüğünü yaşa göre sıralamak, anlamayı kolaylaştırmaz. Baba kendi geçmişindeki daha ağır olayları anlatarak teselli vermeye çalışırken, çocuk yaşadığı duygudan utanmaya başlayabilir. Dinlemenin ilk şartı, karşıdakinin deneyimini hemen kendi ölçülerimizin önüne çıkarmamaktır.

Çocuğun konuşabilmesi kadar susabilmesi de önemlidir. Her şeyi anlatmaya zorlanmak, yakınlığın doğal akışını bozabilir. Okuldan gelir gelmez sorulara tutulmak, yüzündeki değişikliğin hesabını vermek, her arkadaşlığını açıklamak zorunda kalmak yorucudur. Baba bazen suskunluğu kendisinden uzaklaşma olarak algılar. Oysa çocuk henüz ne hissettiğini bilmiyor, konuşmaya hazır bulunmuyor veya bazı şeyleri kendi içinde taşımak istiyor olabilir. Yakınlık, bütün iç dünyanın sürekli açık tutulduğu bir düzen değildir. Anlatılmayan her şeyi sır, her sırrı tehlike sayan bakış, çocuğun kendi deneyimiyle baş başa kalacağı alanı daraltır.

Mahremiyet bu noktada somut davranışlarla anlam kazanır. Odaya girmeden kapıyı çalmak, çocuğun anlattığı utanç verici bir olayı misafirlerin önünde tekrarlamamak, bedeni hakkında alaycı yorumlar yapmamak... Bunlar gündelik nezaketin ötesinde, onun ayrı bir insan olarak tanındığını gösterir. Çocuk babasına bir şey anlattığında bunun aile sohbetinde eğlenceli malzemeye dönüşmeyeceğini bilmek ister. Bir kez açılan güven yarığı, sonraki konuşmaları da etkileyebilir. Baba "Artık bana hiçbir şey anlatmıyor" diye yakınırken, geçmişte anlatılmış olanlara nasıl davrandığını hatırlamayabilir. Bazen suskunluk, daha önce dikkatsizce kullanılmış bir açıklığın ardından gelir.

Aynı evin içinde kız ve erkek çocukların seslerine farklı değerler de biçilebilir. Erkek çocuğun karşı çıkışı özgüven, kız çocuğun karşı çıkışı dikbaşlılık sayılabilir. Bunun tersine, erkek çocuğun korkusunu veya üzüntüsünü söylemesi ayıplanırken kız çocuğa daha fazla duygusal alan tanınabilir. Özgürlük ve baskı, gündelik beklentilerin içinde farklı biçimlerde dağıtılır. Kim dışarı çıkarken daha çok açıklama yapmak zorundadır? Kimin öfkesi mazur görülür? Kim aile huzurunu korumakla yükümlü tutulur? Bu sorular sorulmadan, bütün çocuklara eşit davranıldığına ilişkin iyi niyetli kanaat, evin gerçekliğini örtebilir.

Çocuğun sesinin ciddiye alınması, babanın yanılabilirliğinin görünür olmasını da gerektirir. "Ben yanlış anlamışım" cümlesi bazı babalar için ağırdır; sanki bütün geçmiş otoritelerini bir anda kaybedeceklerdir. Oysa yanlışını kabul etmeyen bir yetişkin, çocuğun gözünde mutlaka daha güvenilir olmaz. Çocuk gördüğü haksızlıkla söylenen doğruluk arasındaki mesafeyi fark edebilir. Babanın bunu inkâr etmesi, ilişkinin dilini

bozar. Hata üzerine konuşulamadığında çocuk ya kendi algısından kuşkulanır ya da babasının sözlerine mesafe koyar. Haklılık iddiasını korumak için yapılan ısrar, uzun vadede söze duyulan güveni aşındırabilir.

Özür dilemek de yalnızca bir cümlenin söylenmesi değildir. "Sana bağırdığım için üzgünüm ama sen de beni kızdırdın" ifadesi, sorumluluğu yeniden çocuğa bırakabilir. Çocuğun davranışı ayrıca konuşulabilir; yetişkinin verdiği tepkinin hesabı da ayrıca görülmelidir. Baba, yaptığını açıkça adlandırdığında ve aynı davranış tekrarlandığında bunu önemsemeye devam ettiğinde özrün ağırlığı oluşur. Çocuğun hemen yumuşaması, sarılması veya affettiğini söylemesi beklenmemelidir. Onun kırgınlığının da bir zamanı vardır. Özür, yetişkinin vicdanını hızla rahatlatmak için çocuktan alınan bir onay belgesine dönüştürülmemelidir.

Elbette çocuk da başkalarının sözünü dinlemeyi, sınırlarına saygı göstermeyi ve kendi davranışlarının etkisini görmeyi öğrenecektir. Ses sahibi olmak, konuşmanın bütün alanını işgal etme hakkı vermez. Ailede herkesin yorgunluğu, ihtiyacı ve incinebilirliği bulunur. Fakat bu karşılıklılık, yetişkinle çocuğun sorumluluğunu eşitlemez. İlişkinin koşullarını kurma gücü büyük ölçüde yetişkindedir. Tartışmanın dilini, hatanın nasıl karşılanacağını ve hangi duyguların söylenebileceğini baba kendi davranışlarıyla da belirler. Çocuğa sabır öğütlerken onu dinlemeye tahammül edememek, sözle yaşantı arasına erken bir güvensizlik yerleştirir.

Çocuğun ayrı bir insan olması, bir gün ilan edilen bağımsızlıkla başlamaz. Küçük tercihlerde, anlaşmazlıklarda, anlatmak istemediği bir hatırada, babasının sevmediği bir kitabı sevmesinde yavaş yavaş belirir. Baba bu farklılıkların hepsini kişisel bir reddediliş olarak yaşarsa çocuk, kendisi olmanın bedelini sevgiden uzaklaşmakla ödeyeceğini düşünebilir. Oysa bağın dayanıklılığı, benzerlik kadar farklılığa da yer açabilmesinde görünür. Çocuk babasına "Böyle düşünmüyorum" dediğinde ev hâlâ onun evi olarak kalıyorsa, aralarındaki sevgi özgürlüğü taşıyabilecek bir derinlik kazanmaya başlamıştır. Sesini bulan çocuk, babasını kaybetmek zorunda olmadığını orada öğrenir.

Filozof Kirpi: "Bir çocuğun sesi, babasının sözüne benzediğinde değil; ona itiraz ederken titremediğinde özgürleşir."

5. YANINDA DURMAK, YERİNE YAŞAMAMAK: BABALIĞIN ÖZGÜRLÜK SINAVI

Bir gün çocuk, daha önce babasına sormadan yapmadığı bir şeyi kendi kararıyla yapar. Bir yolculuğa çıkar, bir işe girer, bir ilişkisini bitirir, evini başka bir şehirde kurar. Baba haberi sonradan öğrenir. Görünürde sıradan bir olaydır; fakat içinde yılların alışkanlığını sarsan bir değişiklik bulunur. Bir zamanlar ayakkabısını bağladığı insan, artık hayatının düğümlerine kendisi eğilmektedir. Baba bundan gurur duyabilir; aynı anda dışarıda bırakılmış da hissedebilir. Çocuğun büyümesi, babanın içinde sevinçle kaybı yan yana getirir. Sevgi sürmektedir, fakat sevginin gündelik hayattaki yeri değişmektedir.

Babalığın bu dönüşümü çoğu zaman yeterince konuşulmaz. Çocuğun gelişimine dikkat kesiliriz; babanın kendi konumundaki değişimi nasıl yaşadığını daha az sorarız. Bebeklikte ihtiyaç açıktır: Beslemek, taşımak, korumak, uykusuz gecelerde yanında bulunmak. Yıllar ilerledikçe ihtiyaçların biçimi değişir. Çocuk artık her güçlükte babasını çağırmaz, her sevincini ilk ona anlatmaz. Babanın bilgisi bazı alanlarda yetersiz kalır; çocuğun arkadaşları, öğretmenleri, çalışma çevresi ve kendi deneyimleri önem kazanır. Bu genişleme hayatın olağan akışına aittir. Yine de kendisini vazgeçilmezliği üzerinden tanımış bir baba için kolay yaşanmayabilir.

İhtiyaç duyulmak, insanın varlığına güçlü bir anlam verebilir. Birinin güvenle elini uzatması, yardım beklemesi, varlığımızla rahatlaması kıymetlidir. Ancak bu anlam tek dayanağa dönüştüğünde, karşıdakinin güçlenmesi huzursuzluk yaratabilir. Baba çocuğunun bağımsız olmasını isterken, bağımsızlığın kendisine daha az başvurulması anlamına gelen tarafıyla zorlanabilir. Henüz yardım istenmeden müdahale eder, çözülmüş meselelerde yeni tehlikeler bulur, çocuğun becerdiği işlerde eksikleri öne çıkarır. Böylece ihtiyaç

duyulmaya devam edeceği bir alan açılır. Bunun bilinçli bir hesap olması gerekmez; bazen insan, kaybetmekten korktuğu yerini iyi niyetli telaşlarla korur.

"Bana artık ihtiyacın kalmadı" cümlesinde bu kırılganlık duyulur. Söz bazen şakayla söylenir, bazen sitemle. Çocuk sevincini anlatırken birden babasını teselli etmek zorunda kalır. Kendi başarısının babasında eksiklik duygusu yarattığını fark ederse, bağımsızlığını daha az görünür kılmayı öğrenebilir. Yapabildiği şeylerde bile danışır, sırf babası memnun olsun diye yardım ister, aldığı kararları önceden onaya sunar. Yakınlık korunmuş görünür; fakat ilişkinin içinde küçük bir temsil başlamıştır. Çocuk, babasının ihtiyaç duyulan kişi olma duygusunu korumak için olduğundan daha güçsüz davranmaktadır.

Bu yüzden geri çekilmek bazen ciddi bir duygusal emek ister. Baba, çocuğunun her meselesinde ilk başvurulan kişi olmamaya alışacaktır. Onun sevdiği insanların kendisinden farklı düşünmesini, başka hayat tecrübelerine güvenmesini, bazı konularda kendisini aşmasını yaşayacaktır. Burada kaybolan şey sevgi olmak zorunda değildir. Değişen, ilişkinin merkezidir. Küçük çocuğun dünyasında baba büyük bir yer kaplar; yetişkin evladın dünyasında o yer başka bağlarla çevrelenir. Babanın kendisini bu çoğulluğun içinde konumlandırabilmesi, evladının hayatındaki varlığını daha serbest ve daha dürüst biçimde sürdürebilmesine imkân verir.

Bu değişimin maddi koşulları da vardır. Yetişkin olmak, herkes için aynı anda ekonomik bağımsızlığa kavuşmak anlamına gelmez. Eğitim, işsizlik, bakım ihtiyaçları, hastalık veya geçim güçlüğü nedeniyle aile desteği sürebilir. Aynı evde yaşamak zorunda kalan yetişkin bir evlat, çocukluğundaki ilişki düzenine geri itilmemelidir. Ortak giderler, ev işleri ve yaşam alışkanlıkları üzerine anlaşmak gerekir. Fakat maddi bağımlılık, kişinin düşüncelerini ve özel hayatını sınırsızca yönetme yetkisi vermez. Birinin geçimine katkıda bulunmak, onun yetişkinliğini askıya almak değildir. İnsan haysiyeti, gelir düzeyine göre taksitlendirilmez.

Baba açısından da desteğin bir sınırı bulunabilir. Kendi ihtiyaçlarını sürekli ertelemesi, bütün birikimini tüketmesi veya her kararı finanse etmesi beklenemez. Özgürlük üzerine dürüst bir ilişki, bu sınırların açıkça konuşulmasını gerektirir. "Şu kadarını karşılayabilirim" sözü, belirsiz fedakârlıkların ardından gelen ağır sitemlerden daha anlaşılırdır. Çocuğun da aldığı desteğin aile hayatına etkisini görmesi önemlidir. Sorun, maddi yardımın sonradan açıklanan koşullarla itaate bağlanmasıdır. Başlangıçta armağan gibi verilen desteğin, anlaşmazlık çıktığında borç senedine dönüşmesi güveni zedeler. Ekonomik dayanışmanın içinde karar hakkının nerede durduğu belirsiz bırakıldığında çatışma derinleşir.

Babanın kendi hayatını sürdürmesi de bu ilişkinin bir parçasıdır. Dostlukları, merakı, uğraşları, bedeniyle ve yaşadığı dünyayla ilişkisi yalnızca çocukların geleceğine ertelenirse, zamanla büyük bir boşluk oluşabilir. Çocuk evden ayrıldığında sessizleşen oda, babanın yıllardır ihmal ettiği kendi hayatını da görünür kılar. Bu boşluğu hemen çocuğun ilgisizliğiyle açıklamak kolaydır. Oysa bazen eksilen telefonlardan önce, yetişkinin kendisine ayırmadığı yıllar konuşmaktadır. Babanın yeniden öğrenmesi, dostlarıyla buluşması, üretmesi ve hayattan kendi payını alması, çocuğuyla arasındaki sevginin sürekli bir teselli görevine dönüşmesini hafifletebilir.

Yine de bağımsızlaşmayı duygusuzluk gibi anlatamayız. Evladını özleyen bir babanın aramak istemesi, sesini duymaktan sevinmesi, birlikte zaman geçirmeyi beklemesi son derece insanca ihtiyaçlardır. Özgürlük adına bütün bağlılıkları yük saymak, ilişkinin sıcaklığını kurutur. Mesele özlemin nasıl dile getirildiğidir. "Seni özledim" demek yakınlığa çağrı açar; "Bizi unuttun" demek savunma başlatabilir. Birinde duygu paylaşılır, diğerinde karşıdakine suç yüklenir. Çocuk büyüdüğünde de babasının ihtiyaçlarına duyarlı olabilir. Bu duyarlılığın korku ve vicdan baskısından ne ölçüde bağımsız yaşandığı, bağın niteliğini belirler.

Yakınlığın gönüllü hâle gelmesi, babalık için belki de en sarsıcı eşiktir. Küçük çocuk çoğu zaman evdedir; yetişkin evlat gelmeyi seçer. Küçük çocuğun günü aile tarafından düzenlenir; yetişkin evladın zamanı başka

sorumluluklarla paylaşılır. Baba artık birlikte geçirilen zamanın yalnızca miktarına bakarsa, ilişkinin değişen derinliğini kaçırabilir. Kısa bir konuşmada duyulan güven, mecburiyetle geçirilmiş uzun bir ziyaretten daha canlı olabilir. Bununla birlikte her uzaklığı olgunlaşma diye yüceltmek de doğru olmaz. Bazen uzaklaşmanın içinde eski kırgınlıklar, dinlenmemiş itirazlar veya hâlâ süren baskılar bulunur.

Böyle bir durumda baba, yalnızca bugünkü mesafeyi sorgulamakla yetinemez. Çocuğun neden daha az anlattığı, eve gelirken neden gerildiği, bazı konulardan neden kaçındığı ilişkinin geçmişine uzanabilir. "Ben sizin için her şeyi yaptım" demek, bu soruların cevabını kendiliğinden vermez. Emekle incinme aynı ilişkide bulunabilir. Geçmişi konuşmak babanın bütün hayatını hükümsüz kılmaz; çocuğun yaşadıklarını görünür kılar. Yetişkin evladın anlatacağı hikâye, babanın hatırladığı aile hikâyesinden farklı olabilir. Bu farkı hemen nankörlükle açıklamadan dinleyebilmek, geç kalmış ama hâlâ mümkün bir karşılaşmanın kapısını açar.

Zaman ilerledikçe bakımın yönü de değişebilir. Bir dönem babasının elinden tutan çocuk, yıllar sonra hastane koridorunda ona eşlik eder. Bu değişim, geçmişin alacağını tahsil etme sahnesine dönüştürülmemelidir. Yaşlanan babanın ihtiyaçları gerçektir; yetişkin evladın hayatının sınırları da gerçektir. Bakım sorumluluğu, imkânlar ve aile içindeki paylaşım konuşulmayı gerektirir. Bütün yükün tek çocuğa bırakılması, özellikle bazı evlatların doğal bakıcı sayılması, sevginin içine adaletsizlik yerleştirebilir. Babanın kırılganlığının tanınmasıyla evladın kendi hayatının korunması birlikte düşünülebildiğinde, bakımın haysiyeti daha sağlam bir zemine kavuşur.

Babalığın özgürlük sınavı böylece ömür boyunca biçim değiştirir. Önce çocuğu taşımak gerekir; sonra yürürken yanında bulunmak, ardından bazı yolları onsuz yürüyeceğini kabul etmek. Her aşamada aynı yakınlık biçimini sürdürmeye çalışmak, zamanın değiştirdiği ihtiyaçları gözden kaçırır. Baba bazen konuşarak, bazen dinleyerek, bazen yardım ederek, bazen de istenmeyen öğüdünü kendisine saklayarak var olur. Bunun hazır bir ölçüsü bulunmaz. Fakat karşısındaki insanı gerçekten görme çabası, ilişkinin yönünü belirler. Çocuğun büyüdüğünü kabul etmek, babanın sevgisini azaltmasını gerektirmez; sevgisinin davranışlarını yeniden düşünmesini gerektirir.

Bir baba, evladının hayatını bütünüyle bilemeyecektir. Her kararını anlamayacak, her seçimine katılmayacak, her acısına yetişemeyecektir. Bu sınırlılık içinde de derin bir bağ kurulabilir. Çocuk kendi yolunda yürürken dönüp konuşabileceği, yargılanmadan dinlenebileceği, gerektiğinde dürüst bir itiraz duyabileceği bir babanın varlığını taşıyabilir. Baba da evladının bağımsızlığında kendi silinişini görmek zorunda değildir. Birlikte yaşanan yıllar, emir bekleyen bir bağlılığın ötesinde başka bir yakınlığa dönüşebilir. Çocuk artık kendi sesiyle konuşur; baba o sesi tanımayı sürdürür. Sevginin olgunluğu, bu bitmeyen tanışmanın içinde yaşar.

Filozof Kirpi: "Babalık, çocuğun hayatında hep büyük kalmak değil; o büyürken sevgine daha geniş bir yer açabilmektir."